

с. Британи 9 жовтня 1914 р. на 83-му році свого життя. Часопис «Черниговская земская неделя» відгукнувся на цю трагічну подію некрологом [17].

Так завершив свій життєвий шлях земський діяч Г.Н. Вовк-Карачевський, який зробив багато корисного для піднесення життєвого та культурного рівня населення, відіграв помітну роль у активізації громадського життя у Борзенському повіті та Чернігівській губернії.

ПОСИЛАННЯ

1. Гимназия высших наук и Лицей князя Безбородко; Издание второе, исправленное и дополненное. – СПб.: Типография В. Безобразова, 1881. – 474, СХСII с.
2. Державний архів Чернігівської області, ф. 127, оп. 14, спр. 3875.
3. Земский сборник Черниговской губернии на 1869 год / [Издание Черниговской губернской земской управы]; В 2 частях. – Чернигов: Ильинская типография, арендуемая Губернскою земскою управою, 1869. – Ч. 2. – 80 с.
4. Свод постановлений Черниговского губернского земского собрания (XIX–XXXV сессий) 1883–1899 годов с кратким сводом постановлений за время с 1865-го по 1882 г. (I–XVIII) / [составил по поручению губернской земской управы С.В. Сотников]. – Чернигов: Типография Губернского Земства, 1902. – Вып. I. – С. I–XV, 1–619.
5. Состав Черниговского губернского земства (1865–1884) // Земский сборник Черниговской губернии (далі – ЗСЧГ). – 1884. – № 4–10. – Приложение. – С. 1–106.
6. Журналы очередных заседаний Черниговского губернского земского собрания 1868 г. – Чернигов: В Ильинской типографии, арендуемой Губернскою земскою управою, 1868. – 192, IX с.
7. Очерк исторического развития деятельности Черниговского земства по народному образованию (Продолжение) // ЗСЧГ. – 1906. – № 5. – С. 59–85.
8. К вопросу – о восстановлении субсидирования губернского земством уездных на нужды народного образования // ЗСЧГ. – 1912. – № 5. – С. 61–76.
9. Вопрос об образовании школьного фонда в Борзенском уездном земском собрании // ЗСЧГ. – 1871. – № 1. – С. 56–58.
10. Хижняков В. М. Воспоминания земского деятеля / В. М. Хижняков / [Предисловие В.Я. Богучарского]. – Пг.: Издательство «Огни», 1916. – XV, 251 с.
11. Журналы очередного Черниговского губернского земского собрания 1870 года. – Чернигов: Земская типография, 1870. – 224, VI с.
12. Моргун О. Українські діячі в земствах / О. Моргун // Український історик. – 1969. – № 1–3. – С. 56–64.
13. Вопросы о женской школе, земской библиотеке, назначения попечителей земских школ и устройстве медицины в Борзенском уездном земском собрании // ЗСЧГ. – 1872. – № 5. – С. 102–117.
14. Журналы Черниговского губернского земского собрания очередной сессии 1880 года, состоявшейся в январе 1881 года. – Чернигов: Земская типография, 1881. – 678, 214, XIV с.
15. Служебные перемены по Черниговской губернии // ЧГВ. – 1888. – № 31. – 17 апреля. – Часть официальная. – С. 1–2.
16. Отношение в Черниговскую губернскую земскую управу гласных Борзенского уезда Г.Н. Волк-Карачевского, Н.В. Котляревского и О.М. Белозерского по вопросу о суде в 6000 р. на устройство в г. Борзне школы садоводства, огородничества и пчеловодства [Прилож. № 93] // Приложения к Журналам губернского земского собрания 1896 года (окончания) // ЗСЧГ. – 1898. – № 9. – Приложение. – С. 436–437.
17. Н. Г.Н. Карачевский-Волк (некролог) / Н. // Черниговская земская неделя. – 1914. – № 46. – 14 ноября. – С. 7.
18. Журналы Борзенского уездного земского собрания XXXVI очередной сессии. – Чернигов: Типография Губернского правления, 1901. – 12, 219, 170 с.
19. Свод постановлений Черниговского губернского земского собрания (XIX–XXXV сессий) 1883–1899 годов с кратким сводом постановлений за время с 1865-го по 1882 г. (I–XVIII с.с.) / [составил по поручению губернской земской управы, С.В. Сотников]. – Чернигов: Типография Губернского земства, 1903. – Вып. II. – С. I–XIII, 621–1295.
20. Свод постановлений Черниговского губернского земского собрания (XIX–XXXV сессий) 1883–1899 годов с кратким сводом постановлений за время с 1865-го по 1882 г. (I–XVIII с.с.) / [составил по поручению губернской земской управы, С.В. Сотников]. – Чернигов: Типография Губернского земства, 1902. – Вып. I. – С. I–XV, 1–619.
21. Журналы Черниговского губернского земского собрания

XXVIII очередной сессии 1892 года, состоявшейся 10–22 января 1893 года. – Чернигов: Земская типография, 1893. – XIII, 437, 971.

22. Черниговскому губернскому земскому собранию XXXIV-й очередной сессии 1898 года Комиссии по народному образованию доклад с мнениями членов ее и статистическими данными о положении начального образования в Черниговской губернии (№ 165). – Чернигов: Типография Губернского земства, 1899. – 294 с.

23. Положение о Сельскохозяйственном экономическом совете при Черниговской губернской управе // ЗСЧГ. – 1899. – № 4. – С. 16–18.

24. Заявление г. председателя Борзенской уездной земской управы Г.Н. Карачевского-Волк (от 28 июня № 2648) // ЗСЧГ. – 1899. – № 11. – С. 33–34.

25. Журнал заседания Сельскохозяйственного экономического совета при Черниговской губернской управе. 7-го августа 1900 года (№ 5-й) // ЗСЧГ. – 1900. – № 8. – С. 36–41.

26. К.–Волк Г. Начальное образование в Борзенском уезде / Г.К.–Волк // ЗСЧГ. – 1901. – № 12. – С. 69–92.

27. К.–В. Г. О мерах к сокращению истребительных пожаров / Г.К.–В. // Журналы Борзенского уездного земского собрания XXXVI очередной сессии. – Чернигов, 1901. – С. 174–178.

28. Карачевский-Волк Г.Н. По поводу мер к поднятию и развитию сельскохозяйственной промышленности / Г.Н. Карачевский-Волк // ЗСЧГ. – 1903. – № 6. – С. 77–83.

29. Карачевский-Волк Г.Н. По поводу постоянных школьных выставок (музеев) / Г.Н. Карачевский-Волк // ЗСЧГ. – 1903. – № 10–11. – С. 96–99.

30. Очередные уездные земские собрания Черниговской губернии. Борзенское собрание // ЗСЧГ. – 1907. – № 11. – С. 175–178.

31. Журналы Борзенского очередного уездного земского собрания 1912 года 48 сессии (с 9 по 15 ноября). – Борзна: Типография наследников Г.Л. Арлозорова, 1913. – XIV, 345 с.

32. Зілінський І. Враження з подорожі по Україні літом 1911 р. / І. Зілінський // Березіль. – 1995. – № 3–4. – С. 153–165.

Рахно А. Я. Земская деятельность Г.Н. Волка-Карачевского

В статье освещается жизненный путь и общественная деятельность гласного Борзенского уездного и Черниговского губернского земских собраний Г.Н. Волка-Карачевского (1832–1914).

Ключевые слова: Г.Н. Волк-Карачевский, Борзна, Чернигов, земство, гласный, земская управа.

Rakhno O. Ya. Zemstvo activity of H.N. Vovk-Karachevskyi

The article tells about the life and social activities of H.N. Vovk-Karachevskyi (1832–1914) who was a councilor of the Borzna district and Chernihiv province zemstvo assembly.

Key words: H.N. Vovk-Karachevskyi, Borzna, Chernihiv, zemstvo, councilor, Distric Zemstvo.

15.03.2017 р.

j

УДК 94(477):352.07«188/190»

Н.М. Дмитренко

НІЖИНСЬКА МІСЬКА УПРАВА: РОЗКВАРТИРУВАННЯ ТА ЖИТТЄ- ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ ЧАСТИН (ОСТАННЯ ЧВЕРТЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

У статті розглядається діяльність Ніжинської міської управи в період проведення модернізації міського громадського управління у відповідності до Городових Положень 1870 та 1892 рр. Прійділена увага аналізу змін в системі життєзабезпечення військових частин та їх наслідки для міського бюджету.

Ключові слова: Городове Положення, міська управа, квартир-на воїнська повинність, квартирна комісія.

Актуальність дослідження зумовлює необхідність усвідомлення досвіду управлінської культури для створення ефективної системи міського громадського управ-

ліття. Об'єктом даного дослідження є Ніжинська міська управа. Предметом дослідження є практична діяльність міської управи в означений період у справі обслуговування державної системи дислокування армійських частин. Окремі аспекти даної проблеми розглядаються в сучасних містознавчих студіях [1].

У відомому радянському кіно лунала фраза: «Життя у місті починається, коли до нього входять військові». Насправді ж життя повітового міста значною мірою ускладнювалось додатковими фінансовими витратами, побутовими проблемами та незручностями як військових, так і цивільного населення. Положенням про перетворення воїнської квартирної повинності (червень 1874 р.) визначалось, що забезпечення військ квартирним «довольством» покладалось на місцеві розпорядчі комітети (місто повинно було мати комунальні будівлі для розміщення військових управлінь, зброї, нижніх чинів тощо). У разі якщо дії розпорядчого комітету виявлялися безуспішними, Губернський Розпорядчий Комітет, згідно до ст. 13 цього Положення, розпоряджався передачею призначених для цього коштів в міські та сільські управління, які зобов'язувались винайняти приміщення для військових штабів, управлінь або надати для цього громадські будівлі [2, арк. 29]. Оскільки забезпечення воїнських чинів квартирами в натурі складало загальну повинність обивателів, воно забезпечувалось шляхом безоплатного виділення квартир в домах, якщо власники житла не утримували для цього окремих будівель або по закону не платили замість цього так званих квартирних грошей. Городове Положення 1892 р. внесло зміни стосовно воїнської квартирної повинності. Згідно цих змін виділення квартир натурою відбувалось тільки у наступних випадках: 1) згідно розпорядження Уряду у воєнний час; 2) при нетривалих зупинках військ – не більше 3-х діб; 3) протягом перших трьох днів по прибуттю військ на нові квартири. Заборонялось відводити квартири генералам, штаб та обер-офіцерам, які знаходились при армії без посад; офіцерам, що приїздили в особистих справах; офіцерам у відставці; генералітету та членам провіантських комісій.

Призначення міст та повітів для розквартирування військових частин (загальна дислокація військ) було прерогативою імператора. Військо, у відповідності до розкладу, що отримувалось від місцевого губернатора, розміщувалось таким чином: у містах переважно розміщувались полкові штаби з унтер-штабами, одна або дві роти (в залежності від кількості обивателів), решта – по найближчих поселеннях. Кіннота у містах розквартирувалась у виключних випадках, зазвичай – у приміських слобідках.

Порядок відводу квартир був наступним. Про поселення воїнських частин їх командир доводив до відома губернатора, який у свою чергу видавав припис повітовим та міським поліціям. Наближаючись до місця постою, воїнські начальники інформували повітове та міське поліцейне управління щодо точної кількості команди, коней та висилало вперед квартир'єрів. Висувати вимоги

стосовно приміщень безпосередньо до власників житла військові не мали права. Усі претензії, зауваження висловлювались поліцейному начальству. Для розрахунку сплати коштів за воїнський постій здійснювались такі кроки: Чернігівський губернський розпорядчий комітет надсилав талон на отримання у Ніжинському казначействі коштів, дозволених Чернігівським розпорядчим комітетом квартирних окладів [3, арк. 1]. Видача управи коштів здійснювалась при обов'язковому наданні наступних документів: 1) квітанція начальника військової частини про забезпечення військ квартирами; 2) копії рапортів про прибуття і кількість військових, що були засвідчені командиром дивізії [4, арк. 91 зв.].

Правом отримання квартир від обивателів користувались всі, кого не могли розмістити у казармах, спеціально облаштованих у містах та населених пунктах (генерали, штаб та обер-офіцери, полкові священики, нижні чини армії та флоту). Усі чини, що отримували квартири від обивателів, мали право селити із собою дружин та дітей. Але це право скасовувалось для нижчих чинів у разі досягнення синами 14-річного віку, для доньок – у разі взяття шлюбу.

Забезпечення воїнських чинів квартирами складало загальну повинність обивателів, яка здійснювалась шляхом безоплатного відводу квартир у власних або орендованих домах (якщо вони не утримували для цього окремих будинків або ж згідно закону не сплачували замість того так званих квартирних коштів). Орендар укладав договір з міською управою, у якому оговорювались його обов'язки та права. Наведемо для приклада один з таких документів. «15 октября 1876 года нежинский казак Иван Романов Кривец заключил это условие с Нежинскою Городскою Управою в следующем: 1) арендуемую мной у дворянки Александры Павловны Горской усадьбу, находящуюся за Киевской заставой нанял я для помещения конюшен 6-й батареи 5-й артиллерийской бригады сроком на 2 года, считая от 15 октября 1876 года и обязуюсь дать для 6-й батареи следующие помещения: большую клуню, что на огороде, рядом с нею меньшую клуню для сена, конюшню около дома, амбар для овса, помещение для 26 человек нижних чинов... Плату за наем помещений определено в 200 рублей серебром, которую должен я получать с городской управы по окончании каждой трети года» [5, арк. 23]. Це приносило додаткові видатки з міської казни. Міська управа сплачувала кошти за найм будинків під військові приміщення та військові розрахунки. Існував певний прошарок містян, які згідно закону звільнялись від воїнського постою: поміщицькі маєтки в селах; будинки церковнослужителів усіх конфесій; будівлі публічних бібліотек та опекунських рад, університетів, академій, ліцеїв, гімназій; богоугодні заклади; дома, що перебували у власності професорів, вчителів; будинки чиновників міської поліції (за винятком секретарів та канцеляристів); будинки міських

голів, бургомістрів та ратманів (під час виконання ними посадових обов'язків); поштові станції.

Розподілом квартир для постою військових займалась квартирна комісія, яка складалась з поліцмейстера (або городничого), депутата від дворян, купецтва та міщан. Всі вони обирались своїм станом строком на 1 рік. Квартирна комісія повинна була мати достеменні відомості щодо числа покоїв у кожному помешканні та призначала кожному власнику чергу для постою військових. Згідно статті 24 Положення про державний квартирний податок, власники та утримувачі житла повинні були до 7 січня кожного року подавати до квартирного податку присутствія заяву про свої домоволодіння. За несвоєчасну подачу заяв доводилось платити штрафи, розмір яких залежав від розміру оцінки житла та провини власника (чи надав заяву після першого нагадування, чи проігнорував його) [6, арк. 1–387]. Міська поліція передавала в комісію відомості про необхідну кількість квартир. На кожен призначену для постою квартиру комісія видавала начальнику міської поліції квартирний квиток, у якому зазначались будинок та прізвища постояльців [7, арк. 89–137]. Квиток, як квітання про виконання квартирної повинності, надавали хазяїну та квартиранту. Якщо кількість військових у місті скорочувалась (вирушали у військовий похід, передислокація і т. і.) для можливого урівняння обивателів, що несли тяготи постою, комісія надавала розпорядження про перевод постояльців з одних квартир на інші через кожні 3 місяці.

У містах для воїнських управлінських підрозділів облаштовувались будинки, які утримувались за рахунок державної казни, міських обивателів та, власне, військових частин. На міських обивателів була покладена повинність в облаштуванні та утриманні караульних домів, будок та шлагбаумів. Будівництво стаєнь, полкових дворів (в яких розміщувався обоз), кузень та майстерень, сараїв для сіна та овса покладалось на військові частини, але будматеріали постачались міськими мешканцями. У разі, якщо вони відмовлялись це робити, для цих потреб відводились помешкання в домах городян.

Опалення та освітлення квартир та воїнських управлінських підрозділів забезпечувалось або хазяївами квартир, або за рахунок міських прибутків. Кількість місяців на рік, що потребували опалення помешкань, визначались кліматичними умовами регіону. Зокрема, Чернігівська губернія належала до середньої кліматичної смуги, де зимовими місяцями вважались жовтень – квітень. Приватні помешкання опалювались та освітлювались за рахунок хазяїв (для нижніх чинів видавались 3 сальних свічки на добу). Військові чиновники у містах отримували свічки з міських прибутків або земського збору. За рахунок міських прибутків комірне отримували казенні казарми та будинки, у яких розквартировані були військові чиновники та управління; будівлі, де розміщувались хворі військовослужбовці; артилеристські школи. За рахунок міського та земського зборів відпускались дро-

ва (війську у літніх таборах для випікання хліба, родинам військовослужбовців, нижнім чинам). Міська управа оголошувала торги для закупівлі дров, свічок та соломи, попередньо заявивши необхідну кількість та початкову ціну [8, арк. 148]. Купець, що вигравав торги, отримував від управи у разі потреби розпорядження на видачу комірною: «В лавку господина Г.С. Дмитренко. Прошу отпустить на счет управы для 6-й батареи сальных свечей 1 пуд 27 фунтов на март месяц 1876 года» [9, арк. 28].

З настанням 80-х рр. XIX ст. і до 1917 р. у місті були розквартировані Севський піхотний полк [10, арк. 4], 4-й резервний батальон Брянського піхотного полку [11, арк. 42], 42-га та 44-та артилерійській бригади [12, арк. 49–56]. Також у місті були розміщені 20-й Галицький піхотний полк, 5-та і 6-та роти Архангелогородського полку, 18-й Володимирський полк та 3-й і 4-й драгунські ескадрони [13, арк. 1–56].

Як бачимо, в місті була скупчена значна кількість військового люду. Запит на квартири для обер та штаб-офіцерів перевищував пропозицію. Міські домовласники підняли орендну плату до таких сум, що грошового квартирною доволства, що отримували офіцери від казни, не вистачало на найм житла. Члени Міської Думи на засіданні 11 грудня 1880 р., розглядаючи бюджет міста на 1881 р., зазначали, що річні видатки до квартирних окладів розквартированих у Ніжині військових «ставят городскую кассу в невозможное положение выполнять даже обязательные городские расходы, поручила городской управе ходатайствовать в установленном в законе порядке о переводе Нежин в высший разряд квартирных окладов, отпускаемых от казны на расквартирование войск» [14, арк. 1–2]. Командири військових частин писали скарги до міської управи: «В Нежинскую городскую управу от управления 42-й артбригады. 1 ноября 1897 г. Ввиду высоких цен на квартиры в сравнении с отпускаемым от казны окладом, прошу Городскую управу о производстве добавочных денег к квартирному окладу Господ офицеров, так как в противном случае Господа офицеры принуждены будут отказаться от довольствия деньгами и требовать отвода квартир натурою. Командир части генерал-майор Шукевич» [15, арк. 3]. Протягом десяти днів Міська Дума прийняла постанову, визначивши розмір додаткових квартирних коштів з міської казни. «Выдача добавочных квартирных денег Господам офицерам определена в следующих размерах: Вашему Превосходительству и штаб-офицерам по 81 руб. 50 коп., обер-офицерам по 40 руб. 75 коп. каждому в течение 6-ти зимних месяцев» [16, арк. 2]. Коли ці виплати стали суттєвим навантаженням на міський бюджет, Міська Дума прийняла у листопаді 1890 р. Постанову про збір квартирною комісією відомостей щодо помешкань, які винаймають офіцери в різних частинах міста. «Оказалось, что 28 офицеров занимало 89 комнат, с 12-ю передними, 14-ю кухнями, 20-ю сараями, 7-ю отдельными дворами и 3-мя фруктовыми садами и платят за все это помесечно 350 руб. 35 коп. На 28

осмотренных офицерских квартир полагается 46 комнат, на наем которых казною отпускается в месяц 287 руб. 49 коп. или каждая комната обойдется в 6 руб. 20 коп., а фактически обходится в 4 руб. 40 коп., таким образом, на каждой комнате офицер имеет выгоду от казенных денег 2 руб. 20 коп.» [17, арк. 3]. Беручи до уваги вищевикладене, комісія запропонувала припинити виплати додаткових грошей (видатки становили 2689 крб. 50 коп. на рік з міського бюджету). А у разі згоди панів офіцерів всієї військової частини, квартири відводити в натурі з виплатою домовласникам казенних окладів без доплати з боку міста. Дума погодилась скоротити виплати на 50 %.

У березні 1894 р. Державна Рада Російської імперії прийняла Постанову, якою визначався розмір помешкання для розквартирування генералів та старших офіцерів у відповідності до чину та з урахуванням того факту, чи ці помешкання знаходяться у домах міських обивателів, чи у спеціально облаштованих будівлях. У першому випадку розмір помешкання визначався кількістю кімнат (в залежності не тільки від чину, але й сімейного стану військового), у другому ж – загальною площею «покоев» [18, арк. 20]:

Чини	Кількість кімнат		
	одружений	холостий	Слуги
Генерал від кавалерії або інфантерії	9	7	2
Генерал-лейтенант	7	6	2
Генерал-майор	5	4	2
Полковники та штаб-офіцери	3	2	Мешкають з хазяйськими людьми
Обер-офіцери	2	1	Мешкають з хазяйськими людьми

У спеціально облаштованих містом приміщеннях, призначених для розквартирування військових, житлові площі розподілялись наступним чином [19, арк. 2–16]:

Чини	Житлова площа (кв. саж.)	Кімнат для слуг	Кухні	Приміщення для екіпажів	Стаєнь (по числу строевих та упряжних коней)
Повний генерал	80	1	1	2	8
Генерал-лейтенант	60	1	1	1	6
Генерал-майор	50	1	1	1	5
Штаб-офіцери (командири полків)	42	1	1	1	5
Інші штаб-офіцери	26	-	1	1	2
Обер-офіцери (командири рот)	17	-	1	-	1
Обер-офіцери – вершники	7	-	0,5	-	1

Новий розклад квартирних грошей для офіцерів передбачав збільшення окладів, які були б достатні для найма квартир. Вимога про відведення квартир офіцерам в натурі була обов'язковою лише у випадку, коли всі офіцери військової частини мали можливість знайти квартири на оклади, що їм призначались. Фактично ж, наприкінці 90-х рр. XIX ст. штаб та обер-офіцери займали квартири набагато більші, ніж було визначено зако-

ном. І, як виявилось, певна частина квартирних грошей осідала в їхніх кишенях. Наприклад, полковник Гербель мав право на 3 кімнати за плату 350 крб. від казни, плюс 81 крб. 50 коп. від міста на рік, а займав 6 кімнат у будинку поміщиків Врахоріт за 32 крб. на місяць. За рік сума становила 384 крб. В такому разі різниця складала 47 крб. 50 коп. Такі ж самі були справи у полковника Кістера, що квартирував у будинку поміщиці Стебліної, займаючи 6 кімнат, 2 передпокої за 360 крб. на рік, отримуючи від державної казни та міста 431 крб. 50 коп. (прибуток складав 71 крб. 50 коп.) [20, арк. 27–29].

У березні 1898 р. Державна Рада прийняла постанову про відшкодування з 1 січня 1897 р. різниці між попереднім та новим офіцерським окладом квартирних коштів тим містам, які при розквартируванні військових чинів робили приплати з власних бюджетів [21, арк. 49]. Таким чином, закон мав звільнити міста від тягаря грошових приплат до офіцерських квартирних окладів.

У відповідності до мобілізаційного розкладу 1910 р. Ніжин був визначений як центр формування 42-го запасного батальйону 12-го піхотного Тульського полку та управління Ковельського повітового воїнського начальника у складі 18-ї піхотної дивізії [22, арк. 19]. На органи місцевого самоврядування було покладено влаштування пункту збору запасних (близько 5 тис. осіб) Ніжинського повіту [23, арк. 2 зв.].

Отже, в період модернізації міського громадського управління у відповідності до Городових Положень 1870 та 1892 рр. була створена система організації виконання обов'язків, покладених на органи міського управління щодо розквартирування в повіті військових формувань. У 90-ті рр. XIX ст. в результаті реформування була дещо скорочена кількість зобов'язань міста перед військовими (припинили брати податок, так звану «квартирну повинність» з городян, що не мали власного житла для розквартирування військових; було скасовано видатки з міського бюджету на утримання казарм, гауптвахт, комендантських управлінь). Але це суттєвим чином не вплинуло на зменшення видатків з міської казни на життєзабезпечення військових формувань на території повіту.

ПОСИЛАННЯ

1. Стецюк В.Б. Гарнізони російської армії на території Сіверщини (кінець XIX ст. – 1914 р.) // Сіверщина в історії України. Збірник наукових праць. – Вип. 5. – Київ – Глухів. – 2012. – С. 292–296; Чорний Д.М. По лівий берег Дніпра: проблеми модернізації міст України (кінець XIX – поч. XX ст.). – Харків, 2007. – 301 с.; Сидоренко О.С. Розвиток економіки Чернігівської губернії під час російсько-турецьких війн другої пол. XIX ст. // Сіверщина в історії України. Збірник наукових праць. – Вип. 9. – Київ – Глухів, 2016. – С. 326–330.
2. Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧО), ф. 340, оп. 1, спр. 3214.
3. ДАЧО, ф. 340, оп. 1, спр. 3209.
4. ДАЧО, ф. 340, оп. 1, спр. 3209.
5. ДАЧО, ф. 340, оп. 1, спр. 3186.
6. ДАЧО, ф. 345, оп. 1, спр. 5.
7. ДАЧО, ф. 1338, оп. 1, спр. 1.
8. ДАЧО, ф. 340, оп. 1, спр. 3184.
9. ДАЧО, ф. 340, оп. 1, спр. 3186.
10. ДАЧО, ф. 341, оп. 1, спр. 752.

11. ДАЧО, ф. 341, оп. 1, спр. 967.
12. Єсюнін С. Історія 44-ї артилерійської бригади (1897–1914) // Ніжинська старовина, № 15. – 2013.
13. ДАЧО, ф. 340, оп. 1, спр. 3194.
14. ДАЧО, ф. 340, оп. 1, спр. 3192.
15. ДАЧО, ф. 340, оп. 1, спр. 3224.
16. ДАЧО, ф. 340, оп. 1, спр. 3224.
17. ДАЧО, ф. 340, оп. 1, спр. 3211.
18. ДАЧО, ф. 340, оп. 1, спр. 3224.
19. ДАЧО, ф. 340, оп. 1, спр. 3227.
20. ДАЧО, ф. 340, оп. 1, спр. 3224.
21. ДАЧО, ф. 340, оп. 1, спр. 3224.
22. ДАЧО, ф. 1338, оп. 1, спр. 2.
23. ДАЧО, ф. 1338, оп. 1, спр. 3.

Дмитренко Н.М. Нежинская городская управа: расквартирование и жизнеобеспечение воинских частей (последняя четверть XIX – начало XX века)

В статье рассматривается деятельность Нежинской городской управы в период модернизации городского общественного управления в соответствии с Городовыми Положениями 1870 и 1892 годов. Дан анализ изменений в системе расквартирования воинских частей и их последствия для городского бюджета.

Ключевые слова: Городовое Положение, городская управа, квартирная воинская повинность, квартирная комиссия.

Dmytrenko N.M. Nizhyn City Council quartering and life-support of military units (the last quarter of the XIX th – the beginning of the XX th century)

This article deals with the Nizhyn City Council activities in the period of the public management modernization in accordance with the Municipal Regulations in the years of 1870 and 1892. The analysis of changes in the system of military units providing and their consequences for the City Treasury is given.

Key words: Municipal Regulations, City Council, housing conscription.

13.03.2017 p.

J

УДК 94(477):336.71 «185/190»

**О.В. Крупенко
К.Ю. Сиволожська**

**РОЗВИТОК БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НА ЧЕРНІГІВЩИНІ В ДРУГІЙ
ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.**

Стаття присвячена дослідженню процесу становлення та розвитку кредитно-банківської системи в Чернігівській губернії у пореформений період. Автори визначають урядові заходи, які сприяли модернізації фінансової системи у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.

Ключові слова: Чернігівська губернія, пореформена економіка, банк, кредит, фінансова система.

В сучасних умовах становлення національної економіки ринкового типу досить актуальною є проблема дослідження процесу формування вітчизняної банківської системи другої половини ХІХ ст. Епоха вільного підприємництва привертає нині увагу багатьох дослідників та науковців у зв'язку з тим, що її всебічне вивчення дає змогу осмислити власний історичний досвід розвитку ринкових відносин, який почав накопичуватися саме в той час.

Вивченню банківської системи у її історичній ретроспективі присвячена низка праць як вітчизняних, так і зарубіжних істориків та економістів. Серед дорадянських

досліджень заслуговують на увагу роботи П. Мігуліна, І. Кауфмана [1]. У них мова йде про особливості здійснення фінансової політики в Російській імперії та її вплив на кредитно-банківську систему в українських губерніях.

У радянський період тема становлення банківської системи та банківської справи в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. була не менш актуальною. Серед праць, опублікованих у цей час, слід відзначити роботи І. Гіндіна, В. Голобуцького, О. Погребинського [2].

Проте, всі ці праці повного уявлення про розвиток української банківської системи другої половини ХІХ ст. не дають. У них практично відсутні матеріали з історії кредитних установ у містах і містечках Чернігівщини. Внаслідок цього виникла потреба прослідкувати формування кредитної системи в губернії, визначити місце у цьому процесі муніципальних органів влади.

Дослідження фінансової системи України періоду пореформених перетворень набувають сьогодні якісно нового характеру. У руслі наукової тематики виходять окремі публікації. Однак, усі ці проблеми щодо українських губерній досліджено побіжно. Це зумовлює актуальність подальшої розробки проблеми.

Метою статті є вивчення процесу становлення та розвитку кредитно-банківської системи на Чернігівщині в умовах ринкових трансформацій.

Починаючи з першої половини ХІХ ст., в Україні здійснювалися банківські операції і використовувалися широкі форми кредитування, що насамперед було пов'язано з розвитком ярмаркової торгівлі. Кредитно-розрахункові установи поступово ставали невід'ємною частиною господарського життя в Україні. Основне їхнє призначення в дореформений період полягало в підтримці поміщицьких господарств. Дворянський банк та інші кредитні установи надавали позики під заставу маєтків. Іншою важливою рисою дореформеної банківської системи було те, що держава тримала у своїх руках монополію на використання грошових накопичень. Усе це не відповідало інтересам індустріального розвитку країни. Тому з припиненням видачі позик під заставу маєтків у 1859 р. почалася ліквідація кредитних установ. Проте, створюючи нову банківську систему, царський уряд не хотів втрачати керівних позицій у фінансовій справі [3, с. 99].

У 1896 році кредитно-банківська мережа в українських губерніях виглядала таким чином: Держбанк мав три контори у Києві, Одесі і Харкові та 14 відділень у Чернігові, Ромнах, Полтаві, Кременчуці, Катеринославі, Юзівці, Бердянську, Феодосії, Севастополі, Херсоні, Миколаєві, Кам'янець-Подільському, Житомирі і тимчасове відділення в Ялті, що працювало щороку лише з 25 травня до 1 листопада. При повітових казначействах і відділеннях Держбанку діяло 66 позичково-ощадних кас.

У Чернігівській губернії такі товариства почали виникати з ініціативи земських установ, якими протягом 1871–1872 рр. було виділено для цього 30 тис. крб. У наступному році на ці кошти відкрили 12 позичково-